

Ks. JACEK URBAN (Kraków)

KRAKOWSKA KAPITUŁA KATEDRALNA WOBEC SPRAWY POMNIKA PAPIEŻA PIUSA IX

Dnia 7 lutego 1878 r., po 32-letnim pontyfikacie zmarł papież Pius IX. Na wieść o śmierci papieża w całym katolickim świecie odbyły się nabożeństwa żałobne. Równocześnie na różne sposoby próbowano spojrzeć na miniony pontyfikat. Zewsząd pisano o długu wdzięczności, jaki zaciągnęli wszyscy wobec papieża. W prasie polskiej podkreślano życzliwy stosunek Piusa IX do Polaków i do sprawy polskiej, wielokrotnie okazywany w minionym ćwierćwieczu. Krakowski „Czas”, dając wyraz ówczesnym nastrojom żalu, dnia 14 lutego 1878 r. napisał: „Żal ten całego narodu potrzebuje jakiegoś znaku i wyrazu coby pozostał pomnikiem miłości Piusa IX do Polski i wdzięczności narodu polskiego. Z kilku stron równocześnie otrzymujemy projekta wzniesienia pomnika Piusowi IX na Wawelu. Pomysł to godny narodu i miasta naszego, godny wielkiej postaci zmarłego papieża” (nr 37 s. 2). W tym samym numerze „Czas” informował o pierwszych złożonych ofiarach (hr. L. Dębickiego i ks. W. Smoczyńskiego).

Idea wzniesienia pomnika trafiła na podatny grunt. Wykazy składek „na pomnik Piusa IX na Wawelu” umieszczane były zarówno w „Czasie”, jak i w „Kurierze Poznańskim”. Już 19 lutego 1878 r. w Krakowie związał się Komitet Budowy Pomnika Piusa IX. Do komitetu pod przewodnictwem hr. Stanisława Małachowskiego weszli: książę Marcei Czartoryski, hr. Ludwik Dębicki redaktor „Czasu”, ks. Zygmunt Golian administrator Kościoła Mariackiego w Krakowie, hr. Bronisław Lasocki radny M. Krakowa, hr. Artur Potocki współwłaściciel „Czasu”, Walery Rzewuski radny M. Krakowa, ks. Wincenty Smoczyński wikariusz przy kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie i hr. Stanisław Tarnowski profesor UJ¹. Na jednym z pierwszych posiedzeń Komitetu zwrócono uwagę

* W przypisach zastosowano skrót:

AKK — Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie.

¹ *Ogólne i szczegółowe sprawozdanie rachunkowe komitetu pomnika dla Piusa IX papieża ze składek publicznych przez komitet na cel powyższy zebranych w Krakowie, Kraków 1886.*

na brak przedstawiciela kapituły katedralnej na Wawelu, jako gospodarza kościoła katedralnego, i miejskiego konserwatora zabytków. Skład komitetu uzupełniono zatem o ks. prof. Karola Teligę i prof. Tadeusza Łepkowskiego². Gdy zaś szybko gromadzone fundusze dawały gwarancję ukończenia rozpoczętego dzieła, komitet udał się do kilku znanych artystów-rzeźbiarzy z propozycją wykonania modelu. Po przeprowadzonych rozmowach uwagę komitetu skupiły oświadczenia dwóch artystów-rzeźbiarzy: Walerego Gadomskiego z Krakowa i Wiktora Brodzkiego z Rzymu, którzy wyrazili gotowość wykonania pomnika wyłącznie za koszt materiałów i pracy pomocniczej. Pracę byli zdecydowani wykonać bez wynagrodzenia dla siebie. Komitet zasięgnął zdania rzeczoznawców. W oparciu o ich opinię zawarł umowę z Walerym Gadomskim. Artysta przystąpił do pracy nad modelem pomnika natychmiast po zawartej umowie³.

Komitet przystąpił teraz do rozmów na temat miejsca pod pomnik w katedrze wawelskiej. Porozumiał się przeto z kapitułą katedralną na Wawelu. Na posiedzeniu Komitetu w dniu 25 marca 1878 r. postanowiono nazajutrz spotkać się w katedrze. Dnia 26 marca 1878 r. komitet dokonał lustracji miejsc, proponowanych na ekspozycję pomnika. Wybór padł na kaplicę biskupa P. Tomickiego. Pomnik miał stanąć w miejscu ołtarza, „gdzie sam wydałby się korzystnie i malowniczo zamykałby w perspektywie prawą nawę kościoła”. Przeobrażenia kaplicy zostały przedstawione przez architektów Adolfa Opida i Teofila Żebrowskiego. Koszty rekonstrukcji kaplicy miały być opłacone z funduszu pomnikowego. Ponadto postanowiono położyć na cokole pomnika napis: „Piusowi IX Polacy”, a na ścianach bocznych cokołu słowa Piusa IX wypowiedziane do delegacji polskiej w 1877 r.⁴

Projekt realizacji pomnika w kaplicy bpa P. Tomickiego trafił do profesora T. Łepkowskiego, konserwatora zabytków sztuki i budowli pomnikowych. Ten ostatni zaś dnia 12 maja 1878 r. zwrócił się do budowniczego katedralnego T. Żebrowskiego o opinię w kwestii możliwości technicznych urzeczywistnienia projektu. Odpowiedź T. Żebrowski wyśtosował już 15 maja⁵. Tego samego dnia prof. T. Łepkowski zwrócił się do kapituły, przedkładając skierowaną do niego odezwę komitetu pomnika i uwagi T. Żebrowskiego. Poprosił też o orzeczenie kapituły, „czy zezwoli na roboty w wymienionej kaplicy na zasadzie życzeń Komitetu, a zarazem możebności technicznych”⁶. Kapituła nie udzieliła pisemnej

² AKK: Relacja ks. I. Polkowskiego z 25 IV 1885 r.

³ *Ogólne i szczegółowe sprawozdanie...*, s. 4.

⁴ AKK: L. Dębicki, sekretarz komitetu, do konserwatora, 26 III 1878.

⁵ AKK: Budowniczy Żebrowski do konserwatora, 15 V 1878.

⁶ AKK: Konserwator Ł. Łepkowski do kapituły, 15 V 1878.

odpowiedzi. Jej przedstawiciel ks. K. Teliga na kolejnym posiedzeniu roboczym komitetu oznajmił, że kapituła nie udzieli swej zgody, dopóki nie zostaną jej przedstawione plany i kosztorysy ⁷.

Kolejne miesiące upłynęły na przygotowaniu planów. Dnia 29 listopada 1878 r. komitet powiadomił kapitułę, iż dysponuje już sumą 9 000 złr. i jest gotowy do realizacji projektu. Przesyłał plany wraz z dwoma kosztorysami, opracowane przez A. Opida, i wzywał kapitułę do wyrażenia zgody na rozpoczęcie prac w kaplicy bpa P. Tomickiego ⁸. Kapituła przedłożone plany i kosztorysy przesłała do opinii swego budowniczego T. Żebrowskiego ⁹. Po otrzymaniu opinii T. Żebrowskiego, dnia 16 grudnia 1878 r. kapituła wyraziła zgodę na wybór kaplicy bpa P. Tomickiego i jej przebudowę. Uczyniła jednak trzy warunki wstępne:

1. Roboty dopóty nie mogą być rozpoczęte, dopóki nie zbierze się sumy wystarczającej do całkowitego pokrycia kosztów przebudowy kaplicy.

2. Roboty będą się odbywały pod kierownictwem budowniczego katedralnego.

3. Przed rozpoczęciem prac powinien zostać przedłożony model pomnika do aprobaty kapituły ¹⁰.

Na tej podstawie komitet budowy pomnika 24 marca 1879 r. przesłał do magistratu krakowskiego projekt przebudowy kaplicy z prośbą o zatwierdzenie. W kilka dni później kapituła odebrała zawiadomienie, że dnia 4 kwietnia 1879 r. zbierze się w katedrze wawelskiej miejska komisja policyjno-budownicza. Komisja miała za zadanie zapoznać się z przedstawionym projektem na miejscu, czyli w kaplicy bpa P. Tomickiego ¹¹.

Oficjalna decyzja magistratu nadeszła dopiero 25 sierpnia 1879 r. Odpowiedź nadesłana komitetowi była negatywna. Została przedstawiona hr. Bronisławowi Lasockiemu z następującym uzasadnieniem odmowy:

1. Przedłożony plan zmierza nie do restauracji, ale do zupełnej przebudowy kaplicy.

2. Zamierzona restauracja zagraża uszkodzonemu pomnikowi biskupa P. Tomickiego.

3. Prace adaptacyjne pociągają za sobą nieodwracalne zmiany. Usprawiedliwione mogą być jedynie konieczną potrzebą. W tym zaś wypadku taka potrzeba nie zachodzi.

4. Również proponowane zmiany dekoracyjne nie są możliwe do przyjęcia, jako sprzeczne z wystrojem katedry.

5. Komitet nie ma prawa rozporządzania miejscem w katedrze.

⁷ AKK: Relacja ks. I. Polkowskiego z 25 IV 1885 r.

⁸ AKK: Komitet budowy pomnika do kapituły, 29 XI 1878.

⁹ AKK: Acta actorum, t. 34 s. 92 (sesja 30 XI 1878).

¹⁰ AKK: Kapituła katedralna do komitetu budowy pomnika, 16 XII 1878.

¹¹ AKK: Magistrat Miasta Krakowa do kapituły katedralnej, 29 III 1879.

Wprawdzie kapituła zatwierdziła plany komitetu, ale zatwierdzenie to nie jest równoznaczne z formalnym pełnomocnictwem¹².

Komitet postanowił natychmiast uczynić rekurs od decyzji magistratu do pełnej Rady Miejskiej, toteż dnia 29 sierpnia 1879 r. zwrócił się do kapituły o formalne upoważnienie do zajęcia się restauracją kaplicy¹³. Kapituła pismem z 1 września 1879 r. udzieliła komitetowi upoważnienia, zarówno na wzniesienie pomnika, jak i na restaurację kaplicy biskupa P. Tomickiego. Przypominała wszakże o podanych trzech warunkach wstępnych, do których dodała czwarty: „wszelkie prawne, policyjno-budownicze i konserwatorskie przepisy komitet ściśle zachowa i sam się postara o uniknięcie przeszkód, tych zwłaszcza, które by kapitułę w jakakolwiek a niepotrzebną stawiły kolizję”¹⁴.

Jednakże Komitet nie odwołał się do Rady Miejskiej. Decyzję komitetu wyjaśniał w dwa lata później hr. Stanisław Tarnowski: „Jak kapitule wiadomo myśl wystawienia pomnika Piusa IX na Zamku wywołała pewne niechęci i opory. Magistrat sprzeciwił się umieszczeniu jego w kaplicy Tomickiego ze względów policyjno-budowlanych. Względy te były wprawdzie błahe, że gdyby Komitet był wszedł na drogę rekursu to ostatecznie byłby musiał sprawę wygrać. Lecz mógłby także przegrać ją [...] a przegrana taka, a nawet sama tylko dyskusja i idąca za nią wrzawa po dziennikach, byłaby poniekąd klęską i zgorzeniem, że zrobiłoby złe wrażenie w kraju, a co gorsza w Rzymie”¹⁵. Powyższa uwaga odnosi się zapewne do wypowiedzi, zamieszczonej 1 września 1879 r. w „Przeglądzie Lwowskim”. „Przegląd” żywo zainteresowany postępami prac nad pomnikiem, ostro skrytykował decyzję magistratu i prezydenta Krakowa.

W odpowiedzi M. Zyplikiewicz zwrócił się do „Czasu” o opublikowanie pełnego tekstu odmowy. Ukazał się 12 września 1879 r. Najwięcej emocji wzbudziła druga część wypowiedzi, odwołująca się do tradycji narodowej. „Tradycja narodowa — napisał prezydent M. Zyplikiewicz — tylu wiekami uświęcona sprawiła, że na Wawelu uwiecznione są tylko polskie znakomitości [...]. Wprowadzenie Piusa IX na Wawel byłoby pierwszym w tej mierze wyłomem, a jakkolwiek wielki ten Papież jest przedmiotem uwielbienia u narodu polskiego, wyłom będzie zawsze wyłomem, a co gorsza przez wyłom taki wcisnąć się mogą inne także wielkości, które by swoją tam obecnością zamały odwieczną harmonię, jaka między do-

¹² „Czas” 12 IX 1879 nr 209 s. 1—2.

¹³ AKK: Zastępca przewodniczącego komitetu S. Tarnowski do kapituły katedralnej, 29 VIII 1879.

¹⁴ AKK: Kapituła katedralna do komitetu budowy pomnika, 1 IX 1879 (nr 90).

¹⁵ AKK: S. Tarnowski do kapituły katedralnej, 30 X 1881.

tychczasowymi mieszkańcami Wawelu panuje”¹⁶. Wypowiedź Zyblikiewicza została przedrukowana przez większość dzienników. Postawiła w bardzo delikatnej sytuacji zarówno „Czas”, jak i komitet budowy pomnika. „Czas”, dotąd pierwszy w propagowaniu akcji „na pomnik Piusa IX na Wawelu”, nagle zamilkł. Przycichła też zupełnie działalność komitetu¹⁷. Rzucone hasło: „Wawel jest tylko dla zasłużonych Polaków”, w znacznym stopniu zawążyło na dalszych losach pomnika.

Po długim, prawie dwuletnim milczeniu, pierwsza do sprawy pomnika powróciła kapituła krakowska. Zwróciła się do komitetu pismem z 19 października 1881 r. o przedstawienie aktualnego stanu rzeczy. Ze swej strony kapituła informowała komitet, że w sytuacji, w jakiej się znalazła, a więc odmowy magistratu, rezygnacji komitetu z prawa do rekursu, postanowiła o przeprowadzeniu restauracji kaplicy bpa P. Tomickiego „nie w celu umieszczenia w niej pomnika Piusa IX, ale dla ocalenia tejże kaplicy od ruiny, a z zachowaniem w niej piękna jej właściwego” Na decyzję kapituły wpłynęła prywatna fundacja, którą kapituła, wobec niedoborów finansowych, przyjęła z wdzięcznością. W końcowym fragmencie kapituła zapewniła komitet, że jest przekonana, iż katedra na Wawelu powinna być miejscem ekspozycji pomnika. „Składki na ten cel wnoszone przez dawców odnosiły się wyłącznie do katedry na Wawelu, a więc tu, a nie w innym miejscu stanąć ma pomnik wielkiego papieża”. Kapituła, zdecydowana wyznaczyć lub przyjąć sugestię w sprawie nowego miejsca w katedrze pod pomnik, żądała od komitetu deklaracji, iż sprawę pomnika doprowadzi do końca, lub rezygnacji z dalszego prowadzenia sprawy budowy pomnika¹⁸. Odpowiedź Komitetu, podpisana przez prof. Stanisława Tarnowskiego, nadeszła 30 października 1881 r. Zawierała wytłumaczenie się komitetu z powodów, dla których nie złożył odwołania, a w zasadniczej części zapewnienie, iż „Komitet, jako ten, który wziął inicjatywę w sprawie, który składki zbierał, ma przed składającymi pewną odpowiedzialność, której nie samem tylko zdawaniem rachunków, ale też wypowiedzeniem swego zdania i czynnem do końca zajmowaniem się sprawą jedynie może uczynić zadość”¹⁹. Oświadczenie komitetu, odczytane na sesji 6 listopada 1881 r., uspokoiło kapitułę²⁰.

Na początku 1882 r. doszło do rozmów na temat nowego miejsca na pomnik Piusa IX. Nie uszło to uwagi Rady Miejskiej. Dnia 2 marca

¹⁶ „Czas” 12 IX 1879 nr 209 s. 1—2.

¹⁷ I. Homola-Dzikowska, *Mikołaj Zyblikiewicz (1823—1887)*, Wrocław 1964, s. 117—120.

¹⁸ AKK: Kapituła katedralna do komitetu budowy pomnika, 18 X 1881 (nr 185); por. *Acta actorum*, t. 34 s. 188 (sesja 10 V 1881).

¹⁹ AKK: Komitet budowy pomnika do kapituły katedralnej, 30 X 1881.

²⁰ AKK: *Acta actorum*, t. 34 s. 199 (kolokwium 6 XII 1881).

1882 r. radny Stanisław Pareński na sesji Rady Miejskiej zwrócił uwagę, że „postawienie pomnika dla Piusa IX na Wawelu, którego dzięki poprzedniemu przydymentowi, a dziś marszałkowi Zyplikiewiczowi już raz zaniechano, teraz znowu jest zamierzonym i ma być wykonane cichaczem w kaplicy biskupa Konarskiego naprzeciw pomnika Włodzimierza Potockiego”. Interpelowany w tej sprawie prezydent Krakowa Ferdynand Weigel stwierdził, że pomnik Piusa IX na Wawelu nie stanie bez uchwały Rady Miejskiej. Kapituła wawelska, dotknięta wypowiedziami dr. S. Pareńskiego i prezydenta F. Weigla, zwróciła się z pismem do biskupa krakowskiego Albina Dunajewskiego, podkreślając, że takie uchwały są sprzeczne z tradycją i przywilejami kościoła katedralnego, a wypowiedź Pareńskiego prowokacją i próbą ingerencji w sprawę Kościoła. Kapituła prosiła bpa Dunajewskiego o rozmowę z prezydentem Weiglem, a zwłaszcza o uzasadnienie prawa Rady Miejskiej do kościoła katedralnego w tym, co należy do ozdoby świątyni²¹.

Kapituła przekonana, iż należy działać zdecydowanie, skierowała 19 lutego 1883 r. pismo do komitetu. Napisano m. in., że „od 15 miesięcy oczekuje na ostateczne załatwienie sprawy, która na każdy raz dla kapituły wielce jest nieprzyjemna, iż od tak dawnego czasu w odwłokę idzie, a pobożnych dawców składkę na ten cel czyniących ostudza”. Kapituła oczekiwała odpowiedzi na temat ukończenia prac rzeźbiarskich nad pomnikiem, zarazem przypominając, że tekst mający być wyryty na podstawie pomnika powinien uzyskać jej aprobatę²². W lutym 1883 r. gotowy był już marmurowy pomnik Piusa IX, a zarazem wybrane nowe miejsce pod pomnik z boku konfesji św. Stanisława. Kapituła w obawie, by nie popełnić błędu sprzed czterech lat, przedstawiła komitetowi następujący plan:

Ponieważ kapitule bardzo na tym zależy, aby ustawienie pomnika Piusa IX odbyło się bez żadnych przeszkód, tych zwłaszcza osób, które przeciwne są umieszczeniu tego pomnika w katedrze na Wawelu, ustawienie tego pomnika odbyć się musi cicho i bez straty czasu, owoż: najpierw miejsce odpowiednie musi być przygotowane wcześniej, tak aby samo ustawienie pomnika w paru dniach uskutecznione być mogło, roboty zaś przedwstępne, żeby na inną sprawę zwrócone były, te zaś żadnego nie dawały domysłu. W tym celu Kapituła prosi Komitet, aby wybrał sobie w nieodległym terminie dzień i godzinę, w którym to czasie zszedłszy się w katedrze wspólnie z p. Gadomskim jako wykonawcą pomnika, p. konserwatorem dr. Łepkowskim i p. budowniczym, który sprawdzi bezpieczeństwo miejsca, a w którym zaufanie mieć będzie Komitet, a to celem na-

²¹ „Czas” 4 III 1882 nr 52 s. 2; por. AKK: *Acta actorum*, t. 34 s. 216; Kapituła katedralna do bpa A. Dunajewskiego, 11 V 1882.

²² AKK: Kapituła katedralna do komitetu budowy pomnika, 19 II 1883 (nr 25). W miejsce chorego ks. Teligi, do komitetu budowy pomnika Piusa IX wszedł za wiedzą kapituły katedralnej jej notariusz ks. Ignacy Polkowski.

radzenia się wspólnego, w jaki sposób miejsce wskazane przez Kapitułę ma być przygotowane pod pomnik Piusa IX i w jaki sposób miejsca w otoczeniu pomnika będące odpowiednio urządzone i odnowione być mają, tak, żeby harmonizowały w zupełności z nowo wystawionym dziełem²³.

Na pytania i propozycję kapituły odpowiedział z upoważnienia komitetu ks. I. Polkowski. Potwierdził, że pomnik już jest zupełnie wykończony oraz że teksty, mające być poddane do aprobaty kapituły brzmią: „Piusowi IX Polacy 1883”; „Błogosławie Was szczególnie, Waszych Ziomków i Waszą Ojczyznę” oraz „Mieście odwagę, cierpliwość i ufność”. Dalej ks. Polkowski mówił: „Komitet zgadza się, aby pomnik mógł być wystawiony w miejscu wskazanym przez Kapitułę. Chce jednakże miejsce to zbadać, gruntownie usunąć rumowisko spod posadzki, dobrać się do stałych fundamentów i na tych zbudować fundamentalną pod pomnik podstawę. Uprasza, aby mu wolno było przygotowane roboty rozpocząć własnym kosztem i pod rozporządzeniem X. Podkustoszego”. Kapituła wyraziła zgodę²⁴. Roboty rozpoczęto w ostatnich dniach marca 1883 r. Założono, że na dzień 8 maja pomnik powinien stanąć przy konfesji św. Stanisława. Powiadomienie władz komitet planował tuż przed zakończeniem robót przygotowawczych²⁵. Jednakże i ten zamysł postawienia władz magistrackich wobec faktu dokonanego zakończył się niepowodzeniem. Prezydent F. Weigel, powiadomiony o pracach restauracyjnych w katedrze 24 marca 1883 r., zarządził w trybie natychmiastowym komisję policyjno-budowlaną w katedrze²⁶. Członkowie komisji po przybyciu do katedry sporządzili protokół z prowadzonych prac w nawie południowej przy konfesji św. Stanisława. Komisję przyjął w kapitularku ks. I. Polkowski²⁷.

Dnia 29 kwietnia 1883 r. prezydent Weigel powiadomił komitet „pomnikowy”, kapitułę i konserwatora, że komisja zebrana w katedrze 24 kwietnia tr. w pełni potwierdziła zastrzeżenia co do charakteru prowadzonych prac i powtórzył, iż nadal obowiązujące są rozporządzenia magistratu z 24 sierpnia i 13 października 1879 r. Zastrzegł, że magistrat nigdy nie zamierzał wchodzić w kompetencje kapituły, jako opiekunki kościoła katedralnego, ponieważ jednak roboty dotyczą bezpieczeństwa publicznego, wobec tego kapituła potrzebuje zezwolenia magistratu²⁸. Odrzucenie drugiego projektowanego miejsca pod pomnik Piusa IX, tym razem ze

²³ Tamże.

²⁴ AKK: *Acta actorum*, t. 34 s. 250.

²⁵ Tamże, s. 251.

²⁶ AKK: Prezydent Weigel do kapituły katedralnej, 24 IV 1883 (nr 821).

²⁷ AKK: Protokół komisji magistrackiej, 24 IV 1883.

²⁸ AAK: Prezydent Weigel do kapituły katedralnej, komitetu budowy pomnika i do konserwatora miejskiego, 29 IV 1883.

względu na bezpieczeństwo przechodzących (pomnik zmniejszał odległość między konfesją a filarem o kilka cali) wywołało reakcję komitetu, który na sesji 3 maja 1883 r. przekonany, „że tylko powaga kapituły w sprawie tej może być stanowczą”, postanowił kwestię pomnika oddać do rozporządzenia kapituły. Wpierw jednak chciał wyjawic swe zamiary biskupowi A. Dunajewskiemu. Kapituła odmówiła przyjęcia kierownictwa sprawy pomnika i wydelegowała ks. Romana Spithala i ks. Feliksa Gawrońskiego do powiadomienia bpa A. Dunajewskiego o zaistniałej sytuacji²⁹. Dnia 10 maja 1883 r. kapituła skierowała obszerny memoriał do Namiestnictwa we Lwowie z prośbą o wyjaśnienie kompetencji Prezydenta M. Krakowa i Rady Miejskiej Krakowskiej do kościoła katedralnego na Wawelu. W kilka dni później kapituła powiadomiła o tym bpa A. Dunajewskiego³⁰. Była to petycja o wyjaśnienie następującej kwestii prawnej: „Czy Magistratowi M. Krakowa i Radzie Miejskiej, jeżeli przepisy policyjno-budownicze pod względem bezpieczeństwa publicznego zachowane będą, przysługuje jakie prawo wzbraniające wystawienia w katedrze na Wawelu takiego pomnika, na wystawienie którego biskup diecezjalny, jako najwyższy pasterz kościoła katedralnego, i kapituła, jako jedyna opiekunka katedry, udzieli prawnie swe zezwolenie?”. W dalszej części pisma kapituła wyjaśniła, że „dotychczas prawo to kapituły nigdy nie było tamowane i na żaden pomnik, wzniesiony w katedrze kapituła nie prosiła o koncesję władz magistraturalnych i nigdy władze te nie stawiały jakiegokolwiek z swej strony protestacji”³¹.

Na odpowiedź kapituła oczekiwała pół roku. Gdy zaś na początku października 1883 r. kapituła poleciła przewieźć elementy gotowego pomnika, złożone dotąd w lokalu przy ul. Kanonicznej 20, do domu kapitulnego na Zamku, natychmiast zareagował magistrat. W piśmie z 11 października 1883, powołując się na kilkakrotnie już wymienione rozporządzenia władz, ostrzegwał, „gdyby kapituła ustawiła pomnik bez zezwolenia, doprowadziłaby do następstw, których zastosowania magistrat pragnęłby uniknąć”³². Odpowiedź kapituły była stanowcza. „Skoro przyjdzie do postawienia pomnika Piusa IX, rzecz tę czynić będzie publicznie oparta na orzeczeniu — jeśli takowe nastąpi — przyznającemu prawo rządzenia w kościele, komu się to należy”³³.

Dnia 2 listopada 1883 r. na ręce ks. Jana Scipio nadeszła odpowiedź Namiestnictwa. Prośbę kapituły o wyjaśnienie kwestii prawnej Namiest-

²⁹ AKK: *Acta actorum*, t. 34 s. 250.

³⁰ Tamże, s. 255; AKK: Kapituła do bpa A. Dunajewskiego, 16 V 1883.

³¹ AKK: Kapituła katedralna do Namiestnictwa we Lwowie, 10 V 1883 (nr 56).

³² AKK: Kapituła katedralna do magistratu krakowskiego, 12 X 1883 (pismo nie wysłane), Magistrat krakowski do kapituły katedralnej, 11 X 1883.

³³ AKK: Kapituła do magistratu krakowskiego, 13 X 1883.

nictwo określiło mianem zażalenia. Owoż zażalenie z 16 maja 1883 r. wraz z aktami sprawy przedłożonymi przez magistrat krakowski Namiestnictwo przekazało dnia 26 sierpnia 1883 r. do Wydziału Krajowego, uznając się za niekompetentne. Dalej wyjaśniono, że „Namiestnictwo orzeka tylko w wypadkach specjalnych i tylko w razie, jeżeli strony, czując się pokrzywdzonymi rozporządzeniem lub orzeczeniem władz I instancji, odwołują się do jej judykatury w drodze przedstawienia lub rekursu”³⁴. Kapituła oczekiwała więc na decyzję Wydziału Krajowego. Stosowny reskrypt został zredagowany już 23 października i przesłany do magistratu krakowskiego. Magistrat dnia 26 listopada 1883 r. powiadomił kapitułę, przekazując jej osnowę reskryptu Wydziału Krajowego. „Pisma Kapituły — orzekał Wydział Krajowy — nie można żadną miarą uważać za rekurs przeciw zarządzeniu Magistratu z dnia 29 kwietnia tr. w sprawie policyjno-budowlanej. Nie ma więc przedmiotu do orzekania w tej sprawie”. Magistrat, któremu Wydział Krajowy przesłał akta sprawy do dalszego postępowania, powiadomił kapitułę, iż w tej sytuacji rozporządzenia z dnia 9 kwietnia i 13 października 1883 r. są wiążące oraz że „w razie przekroczenia tychże magistrat byłby w bardzo przykrem położeniu zastosowania środków wywołanych uporem przeciw powołanym zakazom i rozporządzeniom władzy”³⁵. Reskrypt rozczarował kapitułę. Wprawdzie jeszcze w końcu 1883 r. kapituła usiłowała szukać porady prawnej u jednego ze znanych adwokatów krakowskich, „jakie by w tej sprawie trzeba przedsięwziąć dalsze postępowanie”³⁶, ale daje się odczuć zniechęcenie do dalszych starań.

Na sesji kapitulnej 25 kwietnia 1884 r. ks. I. Polkowski przedstawił akta i stan bieżący sprawy pomnika. Przekonany, że pomnik Piusa IX powinien stanąć w katedrze na Wawelu, niezrażony niepowodzeniami wskazał kolejne, trzecie miejsce lokalizacji pomnika, w niszy naprzeciw kaplicy Lipskich. Wskazane miejsce miało odpowiadać wszystkim przepisom policyjno-budowlanym pod względem bezpieczeństwa publicznego³⁷. Dnia 15 maja 1885 r. kapituła wydelegowała ks. kustosa Jana Scipio i ks. prokuratora Teofila Midowicza do przedstawienia sprawy biskupowi A. Dunajewskiemu³⁸. Podczas kapituły jesiennej urgowała komitet odrębnym pismem, wreszcie odezwą z dnia 22 października 1885 r. Komitet

³⁴ AKK: Namiestnictwo we Lwowie do kapituły katedralnej krakowskiej, 2 XI 1883.

³⁵ AKK: Magistrat krakowski do kapituły katedralnej krakowskiej, 26 XI 1883.

³⁶ AKK: Memoriał ks. Scipiona na temat przeprowadzenia w Najwyższym Trybunale we Wiedniu sprawy pomnika Piusa IX.

³⁷ AKK: Relacja ks. I. Polkowskiego, 25 IV 1885.

³⁸ AKK: *Acta actorum*, t. 34 s. 314 (15 V 1885).

otrzymał pismo kapituły „z propozycją, ażeby dalsze starania około postawienia pomnika jej wyłącznie pozostawił”³⁹.

Rozstrzygnięcie miał przynieść rok 1886. Najpierw dnia 20 marca na sesji kapitulnej odczytano relację budowniczego katedralnego Sławomira Odrzywolskiego, zaświadczonego, że miejsce znajdujące się naprzeciw kaplicy Lipskich w pełni odpowiada wszystkim warunkom. Kapituła na wniosek ks. Teofila Midowicza uchwaliła powołać jeszcze jednego architekta, który by bardziej poparł opinię S. Odrzywolskiego⁴⁰. Były to już ostatnie postanowienia w tej sprawie.

Dnia 7 kwietnia 1886 r. odbyło się pierwsze posiedzenie zawiązanego przez biskupa A. Dunajewskiego Komitetu Restauracji Kościoła Katedralnego. Sprawa pomnika, powiązana z inicjatywą restauracji katedry, została odłożona aż do czasu ukończenia restauracji⁴¹. Zakończył też swą działalność komitet budowy pomnika. Dnia 1 czerwca 1886 r. opublikowano drukiem *Ogólne i szczegółowe sprawozdanie rachunkowe Komitetu Pomnika dla Piusa IX papieża ze składek publicznych od dnia 14 lutego 1878 r. tj. daty rozpoczęcia składek po dzień 15 lutego 1886 r., czyli daty zamknięcia rachunkowego*. W swym sprawozdaniu komitet przedstawił pełną listę ofiarodawców i dokonał całkowitego rozliczenia. Pozostałą sumę złożył dnia 15 maja do rąk bpa A. Dunajewskiego. „Komitet uznaje, że jego czynności właściwe, to jest zbieranie funduszków, zamówienie i odbiór pomnika, są skończone, że oddawszy pomnik w ręce ks. Biskupa Krakowskiego i Kapituły Krakowskiej oddał go w te ręce, w których wola ofiarodawców mieć go chciała”⁴².

Rozliczenie i rozwiązanie komitetu nie zamknęły sprawy pomnika Piusa IX. W pięć lat później ks. prof. Józef Pelczar informował Eustachego Iwanowskiego: „w sprawie pomnika śp. Piusa IX nic obecnie zrobić nie można. Kardynał, któremu zostawiono ostateczną decyzję, postanowił odłożyć umieszczenie gotowego od dawna pomnika aż do ukończenia restauracji katedry, tymczasem tej restauracji dotąd nawet nie rozpoczęto dla braku funduszków. Tak więc rzecz cała zawieszona *ad calendas graecas* i nawet ruszyć jej nie można bez obudzenia pewnych kwasów”⁴³.

Ponownie sprawa pomnika wypłynęła w 1908 r., już po zosadniczej restauracji katedry. Dnia 10 marca 1908 r. archiprezbiter mariacki ks. J. Krzemiński, zwracając się do kapituły, pisał o pomniku, który „jak mówią w katedrze stać nie będzie” Ks. J. Krzemiński prosił kapitułę, by

³⁹ Tamże, s. 327, 332.

⁴⁰ Tamże, s. 337—338 (20 III 1886).

⁴¹ Tamże, s. 339 (10 IV 1886).

⁴² *Ogólne i szczegółowe sprawozdanie...*, s. 6.

⁴³ J. S. Pelczar, *Wybór pism*, wyd. M. Kras, „Nasza Przeszłość” 29:1968 s. 119 (list do Eustachego Iwanowskiego).

pomnik Piusa IX, wielkiego czciciela Matki Bożej, przeznaczyła do kościoła Mariackiego⁴⁴. Wobec idei przeniesienia pomnika, bp Józef Pelczar z Przemyśla korespondował z kapitułą, pytając o jej stanowisko. Na sesji dnia 12 maja 1908 r. dziekan kapituły F. Gawroński, odpowiadając biskupowi J. S. Pelczarowi, wyjaśnił, że kapituła nie ma już ze sprawą pomnika nic wspólnego⁴⁵.

Ostatecznie pomnik papieża Piusa IX został w 1911 r. przeniesiony i umieszczony w kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie.

DAS KRAKAUER DOMKAPITEL ANGESICHTS DER DENKMALSFRAGE FÜR PAPST PIUS IX.

Zusammenfassung

Die Nachricht über den Tod von Papstes Pius IX. versetzte viele Polen in große Trauer. Die Rede des Papstes, die er 1877 in der Zeit der totalen Isolierung der Polenfrage gehalten hatte und besonders seine Worte: „Ich erteile euch insbesondere, euren Landsleuten und eurem Heimatland meinen Segen“, behielt man gut in Erinnerung. Daher entstand die Idee, Papst Pius IX. ein Denkmal zu errichten und es im Nationalheiligtum — im Waweldom aufzustellen. Diese Idee wurde mit Begeisterung aufgenommen. In verhältnismäßig kurzer Zeit wurde eine entsprechende Geldsumme gesammelt. Mit der Arbeit für das Denkmal betraute man den Bildhauer W. Gadowski. Die Leitung des ganzen Unternehmens übernahm das Komitee für die Errichtung des Denkmals für Papst IX. Dem Plan, dem Papst ein Denkmal im Waweldom aufzustellen, trat der Präsident der Stadt Krakau, M. Zyblikiewicz, jedoch bereits 1879 entgegen. Neben Konservationsgründen brachte er auch Argumente vor, die sich auf die nationale Tradition beriefen: „Wawel bleibt nur für verdiente Polen“. Das Veto des Präsidenten brachte weitere Arbeiten des Komitees für die Errichtung des Papstdenkmals zum Stillstand. Von dieser Zeit an übernahm das Domkapitel die Initiative. Der vorliegende Aufsatz bespricht die Maßnahmen, die vom Kapitel betreffs der Denkmalsfrage in den Jahren 1878—1911 getroffen wurden.

⁴⁴ AKK: Archiprezbiter mariacki do kapituły katedralnej, 10 III 1908.

⁴⁵ AKK: *Acta actorum*, t. 35 s. 49 (sesja 12 V 1908).